
С.Ляковська

**КОГО ЧЕКІСТИ ЗВИНУВАЧУВАЛИ В ЕКОНОМІЧНИХ
ЗЛОЧИНАХ: ЗА ДАНИМИ ВІДОМЧОЇ СТАТИСТИКИ
1927-1928 рр.**

У проблематиці дослідження органів ДПУ України в перехідний період – від нової економічної політики до форсованої індустріалізації, – безперечно, великий науковий інтерес представляє вивчення діяльності спецслужби в економічній сфері. Боротьбою зі злочинами в економічній сфері, реальними чи удаваними, займалися в основному територіальні органи ДПУ України (окружні відділи та Центральний апарат ДПУ), в роботі яких було виділено економічний напрям. Економічними злочинами, якими займалися органи ДПУ, вважалися: 1) деякі види державних злочинів: а) контрреволюційні – шкідництво та економічне шпигунство, б) проти порядку управління – підробка грошових знаків, або фальшивомонетництво, порушення правил про валютні операції, або спекуляція валютою; 2) посадові (службові) злочини: хабарництво, зловживання службовим становищем, недбалість, порушення правил секретного та мобілізаційного діловодства; 3) господарські: розтрата, розкрадання, безгосподарність, порушення правил, встановлених регулюючими органами (спекуляція та ажіотаж), аварії та пожежі. І хоча деякими з цих злочинів, в межах своєї компетенції, займалися й інші органи в структурі ДПУ України (транспортні відділи, особливі відділи, прикордонні загони), саме на територіальні органи покладалися обов'язки виявлення та протидії злочинам в економічній сфері.

Розумінню причин зростання злочинності, класовій спрямованості у визначенні злочину та злочинця допомагають дані про заняття та професії осіб, притягнутих до слідства. Статистичні матеріали ДПУ УСРР дають унікальну можливість визначити кількість осіб, притягнутих по справам слідства та дізнання, проаналізувати їх соціальний і національний склад, освітній рівень, віковий стан, партійну приналежність (ВКП(б), ЛКСМУ, позапартійні).

На відміну від “моральної статистики”, що публікувалася в бюлетенях Центрального статистичного управління (ЦСУ) та збірниках, що видавалися Державним інститутом по вивченню злочинності та злочинців, яка містила дані про кількісний та соціальний склад засуджених судами СРСР (народними, губернськими, пізніше – окружними тощо), статистичні матеріали ДПУ УСРР

містять дані не про кількісний та якісний склад засуджених по справам ДПУ, а притягнутих по справам слідства та дізнання органів ДПУ. Справи тих, хто був притягнутий до слідства, могли розглядатися не лише судами, а й особливими нарадами (матеріали особливих нарад в офіційну статистику не потрапляли); не всі слідчі справи було реалізовано, деякі з них були припинені органами ДПУ, деякі – органами прокуратури та суду, відповідно, осіб, що проходили по таким справам, було звільнено.

При розгляді соціального складу притягнутих до слідства, певний науковий інтерес представляють підходи, якими користувалися чиновники ДПУ при визначенні соціальних груп населення, та їх співвідношення з визнаними на той час соціальними групами.

Як відомо, в радянські часи розуміння соціальної структури суспільства було віддано в угоду пануючої ідеології. Соціальна структура СРСР офіційно тлумачилася як своєрідна “тричленка”: робітництво та селянство як окремі класи, що відрізнялися ставленням до засобів виробництва, та велика соціальна група, за ідеологічними вимогами – прошарок, який не мав власного відношення до засобів виробництва, – інтелігенція. Але протягом 1920-х років радянська статистика, що переживала період свого становлення, тільки розроблювала методологію статистичного обліку класів, а тому визначала більше розмаїття соціальних груп, вводила ширше коло соціальних понять.

У центрі уваги статистів знаходилося селянство. Саме в ці роки активно розроблялися критерії визначення соціального групування в середині селянства як окремого класу. На сторінках періодичної преси розгорталася дискусія з цього приводу, створювалися наукові школи, які розробляли дану проблему. Більшість дослідників в основу визначення соціальних прошарків селянства брали приватну власність на знаряддя та засоби виробництва. Найбільш відомими і визнаними дослідниками селянства 1920-х років вважалися Л.Крицман та А.Хрящева, погляди яких на кваліфікацію в середині селянства дещо відрізнялися.

В даній роботі не ставиться за мету детально розібратися в критеріях оцінки селянства, зауважимо лише, що і наприкінці 1920-х років ще не склалася методика визначення груп і прошарків селянства, дана проблема залишалася в центрі уваги суспільних наук.

Офіційна думка основною соціальною групою селянства визначала середняцьке господарство. На це зокрема вказувалося

в рішеннях XV партійної конференції (лютий 1926 р.): „В политических и экономических условиях СССР особенностью дифференциации крестьянства является то, что наряду с ростом кулацких элементов деревни и пролетаризацией некоторой части бедняцких хозяйств происходит экономический подъем другой части бедняцких хозяйств. Средняцкая масса деревни, пополняясь экономически поднимающимися бедняцкими хозяйствами, остаётся по-прежнему главной силой земледелия” (1).

Однозначним було тлумачення „куркуля” як представника експлуаторських класів, який, на відміну від інших селянських прошарків, в тому числі і „заможних селян”, виконував лихварські, посередницькі і купецькі операції. На думку А Хрящевої, кулацькі господарства, на відміну від заможних, напівкапіталістичних та капіталістичних, займали незначну частку в структурі села (2). Погляди А.В.Чаянова, Н.П.Огановського та їх однодумців на заперечення класово якісної різниці між трудовим селянським господарством і експлуаторським куркульським, на „вростання” приватнокапіталістичного та дрібнотоварного сектору еволюційним шляхом в соціалістичну систему, - більшістю політиків сприймалися вороже.

У статзвітах ДПУ України за 1927 рік в середині селянства виділяються 4 групи: бідняки, середняки, заможні, куркулі. У 1928 році було викреслено графу „заможні селяни”. Ймовірно, це було зроблено з політичних міркувань, всі заможні селяни почали вважатися куркулями. Термін „куркуль” мав ідеологічне забарвлення, сприймався як позначення класового ворогу – головного винуватця хлібних ускладнень, проти якого спрямовувалися надзвичайні заходи, що в умовах „загострення класової боротьби” в 1928 році, більше підходило для політичної пропаганди.

При цьому спостерігається цікавий момент: ані в офіційній селянській статистиці, ані у відомчій статистиці ДПУ окремою групою не визначається „колгоспне селянство” як новий соціальний прошарок у радянському селі, хоча в ті роки існували окремі дослідження про колгоспи. Можемо припустити, що навіть аналітики органів державної безпеки не пов’язували з колгоспним рухом 1920-х років зародження на селі нового соціального прошарку.

Робітники в статистичних таблицях ДПУ України поділялися на групи: виробничі, невиробничі, сільський пролетаріат (в 1928 р. – батраки). На думку спеціалістів з історії робітничого класу, в

графу “батраки” в 1920-ті роки нерідко відносили як найманих робітників кулацьких господарств, так і робітників радянських селянських господарств (радгоспів), що не являється правомірним, оскільки становище даних категорій сільського пролетаріату дуже відрізнялося (3).

Особи, які не увійшли до категорій “робітники” та “селянство” аналітики ДПУ розділили на 14 соціальних груп. На соціальному стані притягнутих до слідства осіб позначився багатокладний характер економіки перехідного періоду 1920-х років. Окремими групами виділяються “безробітні”, “кустари”, “приватники”.

Суперечливою була в 1920-ті роки наукова інтерпретація поняття „приватник” („приватний капітал”, „приватне підприємство”). Соціальні групи селянства, кустарів та приватників об’єднувало їх ставлення до засобів виробництва - по суті всі вони володіли приватною власністю, а тому всіх їх можна було назвати „приватниками”. Проте в ті часи „приватник” („приватний капітал”) не розглядався як однорідна соціальна група, в основу його класифікації було покладено ключові політико-економічні ознаки: соціальне походження, використання найманої робочої сили, потужність механічних двигунів тощо.

Так, А.М.Гінзбург, за редакцією якого в 1927 році вийшов збірник статей про розвиток приватного капіталу в СРСР (4), вважав, що дрібного кустаря і звичайного лоточника не можна відносити до приватного капіталу, оскільки „ми маємо тут справу лише з певною трудовою участю в господарському житті” (5). До категорії „приватних капіталістів” або „приватників” він відносив лише тих торговців, промисловців і власників майна, які використовували найману робочу силу, а решту – до трудових елементів.

Неприпустимою помилкою висвітлення „приватної промисловості взагалі” вважав і Ю.Ларін (М.З. Лур’є). На його думку, необхідно було чітко відрізнити „приватну промисловість капіталістичну”, яка є формою буржуазного нагромадження, що експлуатує найману працю, від „приватної промисловості трудової”, „що є простим товарним виробництвом без експлуатації чужої робочої сили дрібного кустаря і ремісника без найманих робітників” (6).

У відповідності до подібних тлумачень поняття „приватник” статисти ДПУ УСРР виділили в окремі соціальні групи селян, кустарів та приватників.

У статзвітах не виділяється як окрема категорія “інтелігенція”, проте до неї можна віднести наступні соціальні групи, що визначені за родом професійних занять: “професура”, “учительство”, “специ” (в 1928 р. додатково виділяється група “технічних спеців”; такий підхід до визначення соціальних груп носив політичний характер, адже відомо, що 1928 рік став роком викриття “шкідників” саме із середовища технічної інтелігенції), “учні” (дану соціальну групу вважаємо за доцільне також віднести до категорії “інтелігенція” як потенційну інтелігенцію).

До даної соціальної категорії можна також віднести групу “особи вільних професій” (особами вільних професій називали в основному представників творчої інтелігенції: художників, поетів тощо). Але, враховуючи, що по видам злочинів, які входили до компетенції економічних органів ДПУ, дана соціальна група представлена невеликою кількістю осіб, для спрощення віднесемо її до осіб, що займалися “іншими заняттями”.

Важко визначити, до якої категорії – інтелігенції чи службовців - віднести “духовенство”. Як і вище названа група “осіб вільних професій” духовенство майже не притягувалося за злочини, що відносилися до економічної лінії в роботі ДПУ, а тому ми його також віднесемо до категорії “інші заняття”. До даної категорії приєднаємо і “осіб без певних занять”.

До “службовців” можемо віднести соціальні групи, виділені як: “службовці”, “військовослужбовці”, “співробітники ДПУ”, “виборні особи”.

Представлений поділ на соціальні групи є дійсно унікальним. Відділ моральної статистики ЦСУ приступив до систематичної розробки даних про заняття засуджених з 1923 року. В даній роботі не розглядатимуться соціальні категорії, на які розподілялися засуджені протягом 1920-х років. Зазначимо лише, що у 1931 році вийшла друком монографія професора Першого Московського державного університету М.Н. Гернета “Преступность за границей и в СССР” (російською мовою) (7), в якій вказувалося, що офіційна державна статистика злочинності в другій половині 1920-х років (наводяться дані на 1926 рік) розділяла всіх засуджених на соціальні групи: 1) сільські господарі (сюди потрапляли всі селяни-господарі, незалежно від їх матеріального становища); 2) всі інші господарі; 3) робітники (усіх галузей праці); 4) службовці; 5) безробітні (серед безробітних окремо виділялися: а) службовці, б) робітники, в) невідомі); 6) особи вільних професій; 7) декласовані групи (нужденні, бродяги, професійні злочинці тощо).

Як бачимо, відомчий розподіл на соціальні групи ДПУ був більш досконалим і краще відображав соціальну і професійну диференціацію суспільства. Проте працювати зі статистичними матеріалами ДПУ важче саме через багаточисельність соціальних груп. Для спрощення викладу матеріалу будемо використовувати більші соціальні групи (при цьому вказуючи на їх внутрішню структуру): 1) робітники; 2) селяни; 3) інтелігенція (див. вище); 4) службовці (див. вище); 5) приватники; 6) кустарі; 7) безробітні; 8) інші категорії населення.

У **четвертому кварталі 1927 року** територіальними органами ДПУ УСРР по справам слідства та дізнання за різні види злочинів було притягнуто 2735 осіб.

Найбільшу частку притягнутих – 691 особу - 25,3% - становили власне службовці. Разом з військовослужбовцями (51 особа - 1,9%) та виборними особами (56 осіб – 2%) до категорії **службовців** відносилось 798 осіб (29,2% усіх притягнутих територіальними органами).

Друге місце за чисельністю становили **селяни** – 631 особа – 23,1%. В середині селянства значною була частка бідняків та середняків, заможні селяни та куркулі - представлені невеликою кількістю осіб. Розподіл селянства на групи виглядає таким чином: бідняки – 307 осіб (48,7%), середняки – 263 особи (41,7%), заможні – 17 осіб (2,7%), куркулі – 44 особи (6,9%). Отже 90,4% притягнутих по справам слідства та дізнання селян належали до „класово близьких” прошарків.

На третьому місці за кількістю притягнутих знаходилися **приватники** – 324 особи, 11,8%.

Майже порівну було притягнуто **кустарів** (147 осіб – 5,4%) та **робітників** (153 особи – 5,6%). Серед робітників значною була частка виробничих робітників – 86 осіб (56,2% усіх притягнутих робітників), невиробничі робітники склали 41,8% (64 особи), батраки становили лише 2% (3 особи).

Представників **інтелігенції** було притягнуто разом 127 осіб (4,6%). У загальній структурі притягнутих по роду занять до даної соціальної категорії входили лише 1 професор (0,04%), 34 вчителя (1,2%), 22 учня (0,8%). Найчисельнішою була група „спеців” – 70 осіб – 2,6%.

Незначним був прошарок **безробітних** – 27 осіб – 1%.

До категорії **“інші”** входило 12 осіб „вільних професій”, 69 представників духовенства, 395 осіб без певних занять та 52 особи „інших занять”. Разом вони становили 19,3% (528 осіб).

У 1928 році **територіальними органами ДПУ України** було притягнуто по справам слідства та дізнання по всім видам злочинів 17411 осіб.

Найбільшу частку притягнутих становило **селянство** – 5014 осіб – 28,8%. В середині селянства середняки складали 41% (2058 осіб), бідняки – 30,1% (1510 осіб), куркулі становили найменшу частку притягнутих – 28,9% (1446 осіб). Порівняно з четвертим кварталом 1927 року помітно (на 18,6%) зменшилася частка бідняків. Частка куркулів, хоча була і найменшою всередині селянства, збільшилася, порівняно з четвертим кварталом 1927 року, на 22%. Нагадаємо, що у статзвітності 1928 року відсутня соціальна група „заможне селянство”. Отже у притягненні селян територіальними органами у 1928 році домінує політичний підхід – різке збільшення кількості куркулів за рахунок зменшення кількості бідняків.

Друге місце після селян по кількості притягнутих становили **„службовці”**. На їх долю припадало 25,9%, менше, ніж у четвертому кварталі 1927 року. Власне службовців було притягнуто 3410 осіб – 19,6%, військовослужбовців – 258 осіб (1,5%), виборних осіб – 675 осіб (3,9%).

У статзвітах за 1928 рік було виокремлено соціальну групу „співробітники ДПУ”, до слідства протягом року було притягнуто 165 співробітників ДПУ, що становило 0,9% у структурі притягнутих територіальними органами.

На третьому місці, як і в четвертому кварталі 1927 року, йшли **приватники**, хоча їх частка і зменшилася майже на 6% - з 11,8% до 17,2% (2995 осіб). У 9 разів збільшився прошарок **безробітних** – 1583 особи – 9,1%.

Представники **інтелігенції** становили 5,7% притягнутих до слідства. По соціальним групам всередині даної категорії „технічні спеці” становили 2,1% (361 особа) всіх притягнутих; „інші спеці” – 0,9% (161 особа) – разом 3% - приблизно як у 1927 році. Професура, учительство та учні разом складали 2,7% (468 осіб).

Трохи зменшилася частка **кустарів** (з 5,4% до 4,7% - 816 осіб) та **робітників** (з 5,6% до 5,4% - 937 осіб). Серед робітників найбільша частка припадала на виробничих робітників – 63,2% (592 особи), батраки складали лише 1,8% (17 осіб).

Особи **„інших”** видів занять становили 3,2% у частці притягнутих до слідства (на духовенство припадало 1,2% - 208 осіб).

У зв'язку з тим, що дані за 1927 рік представлено лише за один (четвертий) квартал, а за 1928 рік – за всі чотири квартали, можемо лише зіставляти відсоткове співвідношення притягнутих до слідства. Якщо ж кількість притягнутих по справам слідства та дізнання в IV кварталі 1927 року (2735 осіб) вважати середнім показником по всім чотирьом кварталам, шляхом реконструювання отримуємо 10940 осіб притягнутих до слідства протягом 1927 року. Зрозуміло, що ці дані є штучними, вони лише приблизно відображають загальну картину злочинності. Більше того, із коментаря до статистичного звіту відомо, що у IV кварталі, у зв'язку з проведенням хлібозаготівельної кампанії, до слідства було притягнуто осіб більше, ніж в середньому за попередні три квартали. Проте навіть, якщо врахувати, що протягом кожного з кварталів до слідства притягувалося стільки ж людей як в останньому кварталі, виходить, що в 1928 році кількість притягнутих до слідства територіальними органами ДПУ України збільшилася на 59%.

Порівнюючи частку осіб, притягнутих до слідства, за соціальним становищем, відзначимо, що в 1927 і 1928 році майже незмінною залишилася лише частка робітників, відповідно 5,4% та 5,6%. Дещо збільшилася частка інтелігенції: з 4,6% до 5,7% та зменшилася частка кустарів: з 5,4% до 4,7%. Найбільших змін зазнали інші соціальні групи. При збільшенні частки селянства (з 23,1% до 28,8%), безробітних (з 1% до 9,1%), приватників (з 11,8% до 17,2%) помітно зменшилася частка службовців (з 29,2% до 25,9%) та представників „інших категорій” населення (з 19,3% до 3,2%).

За злочини, що входили до компетенції економічних органів ДПУ, в четвертому кварталі 1927 року до справ слідства та дізнання було притягнуто 1034 особи, що становило 37,8% притягнутих територіальними органами за всі види злочинів. Відсоткове співвідношення різних соціальних груп населення, притягнутих територіальними органами за економічні злочини, дещо відрізняється від аналогічного співвідношення соціальних груп, притягнутих територіальними органами в цілому за різні види злочинів.

В обох випадках серед притягнутих найчисельнішою була група **службовців**. За економічні злочини було притягнуто власно „службовців” – 459 осіб (44,4%). Разом із військово-службовцями (22 особи – 2,1%) та виборними особами (45 осіб –

4,4%) їх частка становила 50,9% всіх притягнутих за злочини, що входили до компетенції економічних органів ДПУ.

Великою була частка **приватників** – 214 осіб – 20,7%. На третьому місці серед притягнутих по справам слідства та дізнання йшли „кустарі” – 72 особи – 7,0%.

До слідства в рівній кількості було притягнуто **робітників** та представників **інтелігенції** – по 60 осіб (по 5,8%). Серед робітників переважали „невиробничі робітники”, в структурі категорії „робітники” на них припадало 56,7% (34 особи), частка „виробничих робітників” була меншою – 26 осіб (43,3%), зовсім не притягувався сільський пролетаріат. Серед „інтелігенції” переважали „специ”. У четвертому кварталі 1927 року за різні види злочинів, що входили до економічної сфери, до слідства було притягнуто 55 спеціалістів, у структурі соціальної категорії „інтелігенція” на їх долю припадало 91,7%.

Невеликою була частка **селян**, серед притягнутих до слідства вона становила 4,7% - 49 осіб. У структурі соціальної групи „селянство” переважали бідняки - 67,3% (33 особи), „середняки” становили 28,6% (14 осіб), не було жодного „заможного” та лише 2 „куркуля” (4,1%).

Безробітні становили 0,3% (3 особи) притягнутих по справам слідства та дізнання за злочини в економічній сфері. 4,8% (50 осіб) у структурі притягнутих до слідства становили „інші” соціальні та професійні групи: особи вільних професій, без певних занять та з невизначеними заняттями.

Порівнюючи дані щодо соціального становища осіб, притягнутих до слідства за злочини в економічній сфері, з даними соціального становища осіб, притягнутих всіма територіальними органами за різні види злочинів, що входили в компетенцію ДПУ, спостерігаємо різке збільшення частки службовців (з 29,5% до 50,9%) і приватників (з 11,8% до 20,7%) та зменшення частки селян (з 23,1% до 4,7%), кустарів (з 17,2% до 7,0%), „інших” категорій (з 19,3% до 4,8%). Отже, службовці та приватники більше ніж інші соціальні групи населення перебували в центрі уваги економічних органів ДПУ УСРР. Удвічі збільшилася і частка „спеців” (до 5,3%) в структурі осіб, притягнутих за злочини в економічній сфері порівняно із часткою „спеців” у структурі притягнутих територіальними органами (2,6%).

За злочини, що відносилися до компетенції **економічних органів ДПУ УСРР, в 1928 році** до слідства було притягнуто

8703 особи – 49,3% притягнутих територіальними органами по всім напрямам роботи.

Різні групи **службовців** разом становили 37,2% (їх частка відносно службовців, що були притягнуті до слідства по всім видам злочинів територіальними органами збільшилася на 11,3%); по соціальним групам спостерігалася наступна тенденція: - безпосередньо “службовці” дали 28,2% (2458 осіб) притягнутих по всім категоріям злочинів в економічній сфері, співробітники ДПУ становили 1,4% (123 особи), військовослужбовці – 0,8% (72 особи), виборні особи – 6,8% (594 особи).

На 12,4% збільшилася, порівняно з усіма притягнутими до слідства територіальними органами, частка **приватників**, у структурі притягнутих за економічні злочини вони становили 29,6% (2575 осіб), частка **кустарів** збільшилася на 0,6% – 5,3% (464 особи).

Зовсім інша ситуація спостерігається відносно **селян**. По справам слідства та дізнання по економічним злочинам проходило 1066 селян (12,2%), їх частка зменшилася відносно селян, притягнутих до слідства за різні види злочинів територіальними органами на 16,6%. Серед притягнутих селян найменше було бідняків – 281 чол. (26,4%), куркулів – 354 чол. (33,2%), найбільшою була частка середняків – 431 особа (40,4%). Така тенденція – найбільша частка припадала на середняків – характерна і по злочинам в економічній сфері, і по всім іншим напрямам в роботі територіальних органів.

Частка **інтелігенції** була трохи меншою – 5,1%; при цьому збільшилася до 3,7% (325 осіб) частка технічних спеців, до 1,2% (108 осіб) інших спеців, незначною була частка професорів, вчителів та учнів – разом 14 осіб, 0,2%.

Робітники становили 4,6% притягнутих (370 осіб), з них виробничі робітники - 277 чол. (74,9%), жодного батрака.

Меншою, порівняно з усіма напрямками роботи територіальних органів в 1928 році, була частка **безробітних** – 4,5% (393 особи). **Інші** категорії населення, включаючи і духовенство, становили 1,5% (124 особи).

Таким чином, як і в четвертому кварталі 1927 року, у структурі соціальних груп, притягнутих по слідчим справам за економічні злочини, порівняно з притягнутими за всі інші злочини, збільшилася частка приватників, службовців і кустарів та зменшилася частка представників інтелігенції (при збільшенні частки спеціалістів), селян, робітників та безробітних.

Відносно роботи територіальних органів за економічним напрямом, ситуація в 1928 році дещо відрізняється від 1927 року. Частка притягнутих за економічні злочини в 1928 році збільшилася на 11,5% порівняно з IV кварталом 1927 року (з 37,8% до 49,3%).

У 1928 році у структурі притягнутих за економічні злочини територіальними органами ДПУ більше ніж у два рази збільшилася частка селянства (з 4,7% до 12,2%). Різко змінилася картина у структурі притягнутих до слідства селян. У 1927 році абсолютно переважали бідняки (67,3%), куркулі дали лише 4,1%. У 1928 році частка бідняків була найменшою - 26,4% (зменшення майже в три рази); проте майже в 8 разів збільшилася частка куркулів - до 33,2%, в півтора рази – частка середняків (з 28,6% у 1927 році до 40,4% у 1928 році).

Збільшилася частка приватників – з 20,7% у 1927 році до 29,6% у 1928 році, а також безробітних – відповідно 0,3% та 4,5%.

У структурі осіб, притягнутих за економічні злочини в 1928 році, дещо зменшилася частка робітників (з 5,8% до 4,6%) та кустарів (з 7,0% до 5,3%).

Цікавою є тенденція стосовно інтелігенції взагалі, та „спеців” зокрема, а також службовців. В історичній літературі прийнято вважати, що в 1928 році основним напрямом в роботі органів ДПУ в економічній сфері була боротьба зі шкідництвом, або „економічною контрреволюцією”, в якій звинувачувалися, в основному, спеціалісти старої генерації та службовці підприємств важких галузей виробництва. Безперечно, абсолютна кількість притягнутих в 1928 році до слідства спеців та службовців збільшилася (про це мова буде йти нижче), але відносні показники їх частки у структурі різних категорій населення, притягнутих до слідства за економічні злочини органами ДПУ УСРР, зменшилися.

Так, у четвертому кварталі 1927 року частка безпосередньо „службовців”, притягнутих за злочини в економічній сфері становила 44,4%, в 1928 році – 28,2%. Дещо зменшилася і частка інтелігенції (з 5,8% - у 1927 році до 5,1% - у 1928 році), і частка спеціалістів: 5,3% - у четвертому кварталі 1927 року, 4,9% - у 1928 році (з них 1,2% - у статистиці позначаються як просто „специ”, а 3,7% - як „технічні специ”; такого поділу спеців на дві категорії у 1927 році не було).

Отже аналіз соціальної структури осіб, притягнутих по справам слідства та дізнання за злочини в економічній сфері,

свідчить, що в 1928 році, першому „післянепівському” році, в центрі уваги економічних органів ДПУ України в більшій мірі перебував приватний сектор в особі селянства (особливо куркулів та середняків) та осіб, котрі мали „власну справу”, - приватників. Ті категорії населення, що фігурували по справам про „економічну контрреволюцію” (специ та службовці), не дивлячись на великий політичний та соціальний резонанс політичних процесів по цим справам, у структурі соціальних категорій населення, якими цікавилися економічні органи ДПУ, займали незначне місце.

Статистичні звіти містять також дані щодо соціального стану притягнутих до слідства по видам злочинів.

За **державні злочини**, а саме по справам **про економічну контрреволюцію та шпигунство** у IV кварталі 1927 року було притягнуто лише 4 особи (0,1% усіх притягнутих територіальними органами, 0,4% притягнутих територіальними органами за злочини в сфері економіки), з яких було 3 службовця та 1 „спец”. Рівень освіти притягнутих був не високим: 3 особи мали середню освіту, одна – нижчу; всі були позапартійними (найбільші показники позапартійних порівняно з іншими видами економічних злочинів); за національним складом було 2 росіянина, 1 українець та 1 німець.

У 1928 році кількість притягнутих по справам про економічну контрреволюцію збільшилася до 196 осіб (1,1% притягнутих по справам з усіма забарвленнями територіальними органами та 2,3% - за злочини в економічній сфері). На відміну від 1927 року серед осіб, що знаходилися під слідством, найчисельнішою була група інтелігенції – 109 осіб (55,6%), з її середовища виділяється група, позначена як „технічні спеціалісти” – 99 осіб (50,5% усіх притягнутих за економічну контрреволюцію) та всі інші „специ” – 8 осіб (4,1%).

На другому місці йшли службовці – 43 особи (21,9%), з яких власно службовців було 41 чоловік та двоє – виборних осіб. У 1928 році за економічну контрреволюцію до слідства було притягнуто 37 виробничих робітників (18,9%), а також представників інших соціальних груп).

Вищим, порівняно з 1927 роком, був освітній рівень притягнутих: особи з вищою освітою становили 46,4%; середньою – 26,6%, разом – 73%. Взагалі освітній рівень притягнутих по справам про економічну контрреволюцію був найбільшим серед осіб, притягнутих до слідства за інші види економічних злочинів.

3 особи (1,5%) були членами ВКП(б), всі інші – позапартійними, рівень позапартійних був одним з найбільших серед осіб, притягнутих до слідства за економічні злочини, вищими були лише частки позапартійних серед осіб, притягнутих за спекуляцію товарами і спекуляцію валютою.

Щодо національної приналежності, як і в четвертому кварталі 1927 року, великим був прошарок росіян – 45,4% та українців – 39,6%, представники інших національностей склали від 1,5% до 6,1% серед притягнутих.

Отже в 1928 році збільшилася абсолютна кількість і відносна частка осіб, що були притягнуті територіальними органами ДПУ по справам слідства та дізнання за економічну контрреволюцію. Вони мали вищі, порівняно з 1927 роком, кваліфікацію (професійний та освітній рівень) та соціальний статус (партійна приналежність та посада).

Найбільша кількість притягнутих до слідства осіб проходили по слідчим справам про господарські злочини. В IV кварталі 1927 року до слідства за господарські злочини було притягнуто 673 особи, що становило 22,9% притягнутих територіальними органами за всі види злочинів і 60,1% - за злочини в сфері економічних відносин. Протягом 1928 року по господарським злочинам під слідством територіальних органів ДПУ УСРР перебувало 4961 особа. Відносно всіх притягнутих територіальними органами їх частка збільшилася до 28,5%, а от в структурі економічних злочинів – навпаки, – їх частка зменшилася до 57%. По окремим видам господарських злочинів ситуація виглядала наступним чином.

По фактам **аварій та пожеж** територіальними органами ДПУ у IV кварталі 1927 року до слідства було притягнуто 59 осіб (2,2% притягнутих територіальними органами, 5,7% - за злочини в економічній сфері). Даний вид злочину дав більше, ніж попередній, розмаїття соціальних груп. Майже в рівній мірі були представлені службовці – 20 осіб (33,9%) та робітники – 19 осіб (32,2%), в основному, виробничої сфери.

Третє місце серед притягнутих посідали представники інтелігенції – 9 осіб (15,3%), з яких було семеро спеціалістів (77,8% складу інтелігенції).

Цікаво, що по фактам аварій до слідства також притягувалися селяни (13,6% - 8 осіб, з яких було п'ятеро бідняків), приватники і навіть безробітні.

Освітній рівень притягнутих був не високим: 69,5% мали нижчу освіту, 11,9% - були малоосвіченими або взагалі неписьменними. Особи з вищою і середньою освітою разом становили 18,7% (11 осіб – за рахунок спеціалістів). Переважна більшість притягнутих – 96,6% - були позапартійними, представляли різні нації, що проживали на території України.

У 1928 році під слідством по справам про аварії знаходилося 193 особи (їх частка у структурі притягнутих територіальними органами зменшилася вдвічі – 1,1%). Найчисельнішою була група робітників: 83 особи – 43%, в основному, виробничій сфері (74 особи). Пов'язано це було, насамперед, з приходом на виробництво великої кількості осіб з інших соціальних груп, в основному, селянства, які до цього часу ніколи не працювали на виробництві. Збільшення кількості робітників за рахунок інших соціальних верств було зумовлено планами форсованої індустріалізації. Вже в 1926 році відчувалася гостра нестача кваліфікованої робочої сили. В 1926-1929 роках робітничий клас поповнився вихідцями із села на 45% (12). Людям, не обізнаним з виробничою дисципліною, необхідністю жорсткого дотримання правил техніки безпеки, важко було відразу пристосуватися до нових незвичних умов праці, - всі ці чинники ставали причинами як збільшення загальної кількості аварій так і великого про шарку серед притягнутих до слідства робітників.

Як і в 1927 році великою залишалася частка службовців, притягнутих до слідства, - 68 осіб (35,2%). Інтелігенція – 29 осіб (15%) була представлена технічними спеціалістами – 28 осіб та іншими спеціалістами – 1 особа. Практикою 1920-х років передбачалася персональна відповідальність осіб інженерно-технічного складу та адміністрації за аварії та нещасні випадки на виробництві, навіть якщо аварії сталися з вини робітників.

Збільшилася порівняно з IV кварталом 1927 року відносна кількість осіб з вищою освітою (з 6,8% до 10,4%). Враховуючи, що більше половини притягнутих були робітники, селяни та інші категорії, стає зрозумілим великий про шарок осіб з нижчою освітою – 76,7%.

У 1928 році контингент притягнутих до слідства за аварії дещо омоложується і політизується: члени ЛКСМУ становили 4,7% (вищі показники були лише по справам про розкрадання), члени ВКП(б) – 13%.

За національною ознакою, як і в попередній період, найчисельнішою групою були українці, їх частка зросла з 37,3% у

четвертому кварталі 1927 року до 54,4% у 1928 році, що також було зумовлено поповненням робітників, притягнутих до слідства, за рахунок українського села. Майже незміною залишалася частка росіян при зменшенні частки євреїв (з 16,9% до 8,8%), у 10 разів – німців (з 10,2% до 1%), поляків (з 5,1% до 3,1%) тощо.

По слідчим справам, заведеним по фактам **порушення правил, встановлених регулюючими органами**, в IV кварталі 1927 року територіальними органами ДПУ України до слідства було притягнуто 342 особи. Як у структурі осіб, притягнутих до слідства територіальними органами за різні види злочинів, так і в структурі притягнутих за злочини, що входили до компетенції економічних органів, їх частка була найбільшою, відповідно – 12,5% і 33,1%. Майже половину всіх притягнутих – 49,1% (168 осіб) становили приватники. У 1928 році на справи із забарвленням „спекуляція та ажітаж” (аналог 1927 року – „порушення правил, встановлених регулюючими органами”) приходилася найбільша кількість осіб, що притягалися за злочини в економічній сфері – 3842 чоловік. Порівняно з IV кварталом 1927 року їх частка зросла до 22,1% притягнутих територіальними органами, і до 44,2% - за злочини в економічній сфері. Знову перше місце серед притягнутих приходилося на приватників, їх частка збільшилася до 55,6% (2136 осіб). Така тенденція повністю відповідала карній політиці по відношенню до даної соціальної категорії. У зв'язку з державною політикою підтримки державно-кооперативної торгівлі і тиску на приватника, починаючи з 1927-1928 років відбувалося посилене згортання приватних підприємств. Приводом до цього ставали збільшення недоїмок непманів по державним податкам і платіжкам, спекуляція та інші порушення.

Згортання приватного сектору проводилося натискними методами шляхом організації відповідних кампаній. У 1927 році розпочалася кампанія по зниженню роздрібних цін. Директиву про її організацію підписали начальник ДПУ УСРР В.Балицький, начальник Економічного управління ДПУ УСРР Й.Блат та заступник наркома юстиції і старший помічник Ген прокурора Михайлик.

Кампанії передувала спільна нарада Прокуратури та ДПУ УСРР по зниженню роздрібних цін. Тих, хто не бажав цього робити (в першу чергу приватників) піддавали репресіям, а найбільш „злісних правопорушників” утримували під вартою до суду. Наскільки серйозно підходили органи Держбезпеки до

даного порушення свідчать не лише арешти тих, хто не бажав виконувати директиву, а й розробка сценарію організації судових процесів. „По найбільш важливим справам, - підкреслювалося в директиві, - Прокуратурі брати участь у судовому процесі і залучати в якості громадських обвинувачів в порядкуст.54 КПК представників господарських і торгових держорганів і вимагати застосування максимального соціального захисту, передбаченого даною статтею і наполягати на конфіскації майна і позбавлення права займатися торгівлею” (13).

Приватники в основному притягувалися по Ст.127 КК УСРР за спекуляцію та створення запасів ринкових товарів, проводилися конфіскації їхнього майна.

У IV кварталі 1927 року чверть – 25,1% - притягнутих до слідства за спекуляцію становили службовці (86 осіб), великою була частка кустарів – 18,4% (63 особи).

Як зазначалося вище, коментар до звіту за 1927 рік пояснює зростання у четвертому кварталі кількості справ та арештованих по ним осіб за дане порушення початком у грудні 1927 року хлібозаготівельної кампанії. Водночас селяни, яких не міг оминати даний захід, становили лише 3,2% (11 осіб), притягнутих до слідства.

Освітній рівень притягнутих до слідства осіб був невисоким: вищу та середню освіту мали лише 11 осіб (3,2%). Переважна більшість притягнутих - 96,3% – позапартійні. За національною ознакою переважають євреї – 206 осіб (60,2%), великою є частка українців – 117 осіб (34,2%).

У 1928 році серед притягнутих за спекуляцію помітно зменшилася частка службовців (до 8% - 306 осіб) та кустарів (до 8,4% - 321 особа). А ось частка селян зросла з 3,2% до 20,9% (803 особи). В середині селянства, на відміну від інших видів економічних злочинів, великою була частка „середняків” (342 особи – 42,6%) та „куркулів” (324 особи – 40,3%).

Вищу та середню освіту мали лише 4,6% притягнутих (176 осіб). Зменшилася частка членів ВКП(б) – 19 осіб (0,5%) та членів ЛКСМУ – 1 особа (0,03%). Як і в попередньому році за національною приналежністю серед притягнутих переважали євреї – 2224 особи (57,9%), українці становили 34,1% (1311 осіб), росіяни – 6,1% (234 особи).

За інші господарські злочини, справи по яким розслідувалися окружними відділами ДПУ УСРР (**безгосподарність, розтрати, розкрадання**) у IV кварталі 1927 року було притягнуто до слідства

---

221 особу, що становило 8,2% притягнутих за різні види злочинів територіальними органами і 22,5% - за злочини, що були скоєні в сфері економіки. Відповідно по справам про безгосподарність притягнуто 59 осіб (2,2% і 6,0%), по фактам розтрати – 141 особу (5,2% і 14,3%), розкрадання – 21 особу (0,8% і 2,2%).

По справам про безгосподарність і розтрати найбільшу частку серед притягнутих становили службовці (83,3% і 78,0%), на другому місці йшли представники інтелігенції (відповідно 9,9% і 5,1%).

За безгосподарність до слідства також було притягнуто три робітника (5,1%). Стосовно інших категорій населення, притягнутих за злочини з даним забарвленням,

Розкрадання дали найменшу кількість справ і осіб, притягнутих по ним до слідства. На відміну від двох попередніх видів господарських злочинів, найбільшу частку серед притягнутих за розкрадання становили не службовці, хоча їх і була третина – 33,3%, а селяни – 38,1%, причому семеро з восьми селян за майновим цензом відносилися до бідняків. Великими були частки робітників (14,3%) і приватників (9,5%).

У 1928 році частка осіб, залучених до слідства за ці три види господарських злочинів зменшилася по територіальним органам до 5,3%, за економічні злочини – до 10,6%. Відповідно по видам злочинів до слідства було притягнуто по справам про безгосподарність – 282 особи (1,6% і 3,2%), про розтрати – 480 осіб (2,8% і 5,5%), про розкрадання – 164 особи (0,9% і 1,9%).

Як і за попередній період перше місце серед притягнутих займали службовці – 68,8%, 90,4%, 36,0%. Далі у співвідношенні соціальних і професійних груп, притягнутих до слідства по різним видам господарських злочинів, загальна тенденція не простежується.

По справам про безгосподарність друге місце серед притягнутих становили представники інтелігенції (23,1%), а саме 281 із 282 осіб були визначені як „специ” та „технічні специ”. По суті, за кількістю притягнутих та їх часткою по видам злочинів „безгосподарність” інкримінувалася спеціалістам найчастіше після „економічної контрреволюції і шпигунства”. Різниця між економічною контрреволюцією та безгосподарністю визначалася в залежності від того, чи була у вчинках, кваліфікованих як „безгосподарність” контрреволюційна мета.

Проте навіть у 1928 році, коли почалося „розкриття” шкідників у сфері економіки, і під підозрою опинилися всі представники,

---

перш за все, технічної інтелігенції старої генерації, важко було всім, кого вважали потенційними „ворогами”, інкримінувати участь в економічній контрреволюційній діяльності та шпигунстві. Саме цим, як нам здається, і пояснюється той факт, що при відносному зменшенні кількості осіб, притягнутих до слідства по справам про безгосподарність, відбувається збільшення, порівняно з попереднім роком, у 4,5 рази частки спеціалістів по справам з даним забарвленням.

Частка всіх інших соціальних і професійних груп по справам про безгосподарність коливалася від 0,4% до 3,9%, що порівняно з 1927 роком давало незначні хитання в бік тієї чи іншої категорії населення.

По справам про розтрата, як і по безгосподарності, друге місце серед притягнутих після службовців займали спеціалісти – 14 осіб, хоча їх частка порівняно з IV кварталом 1927 року по даному забарвленню зменшилася з 9,9% до 2,9%.

Робітники, селяни і приватники дали майже однакову кількість притягнутих – 1,3%-1,5%, що відповідало і показникам 1927 року, за винятком приватників, частка яких зменшилася з 2,1% до 1,3%.

Друге місце після службовців серед притягнутих по справам про розкрадання займали селяни – 51 особа (31,1%), як і в 1927 році більшість з них – 41 особа – були бідняками. Далі за кількістю притягнутих йшли робітники – 22 особи (13,4%) та приватники – 19 осіб (11,6%), що відповідало частці цих соціальних категорій в 1927 році.

Отже, серед осіб, притягнутих по справам слідства та дізнання територіальними органами ДПУ України за господарські злочини, в 1927 і 1928 рр. Найбільшою була частка службовців, кількість інших категорій населення залежала від виду злочину та карної політики, що була спрямована проти тієї чи іншої категорії населення.

Одним із критеріїв оцінки притягнутих до слідства осіб була партійна приналежність. Як і по всім видам економічних злочинів, переважна більшість притягнутих по господарським злочинам були позапартійними.

Найнижчі показники приналежності до ВКП(б) дали особи, притягнуті до слідства по справам про розкрадання (4,8% - у IV кварталі 1927 року і 4,3% - 1928 році). Водночас дане забарвлення у 1928 році дало найбільшу частку серед притягнутих за всі види економічних злочинів членів ЛКСМ – 4,8%.

Великий відсоток службовців та спеціалістів серед осіб, притягнутих до слідства по справам про безгосподарність та розтрати, дав і відносно високі, порівняно з іншими видами злочинів, показники освітнього рівня притягнутих. При чому збільшення освітнього рівня знаходилося в прямій залежності від збільшення кількості спеціалістів, притягнутих до слідства.

Вищу і середню освіту мали 23,8% у 1927 році і 45% у 1928 році осіб, притягнутих до слідства по справам про безгосподарність (дивись збільшення кількості спеціалістів у 1928 році порівняно з 1927 роком).

Освітній рівень осіб, притягнутих до слідства по справам про розкрадання, був одним з найнижчих після справ про ажіотаж і спекуляцію. Вищу та середню освіту в 1927 році мали 4,8% притягнутих, в 1928 році - тільки 3% (необхідно зазначити, що за 1928 рік дані про освітній рівень представлено лише по 57,2% притягнутих).

Національний склад притягнутих відповідав загальному співвідношенню національностей, що на той час проживали на території України: по всім видам господарських злочинів найчисельнішою була група українців, на другому місці йшли євреї, третє місце посідали росіяни.

За всі види **службово-посадових злочинів** у IV кварталі 1927 року до слідства територіальними органами ДПУ України було притягнуто 355 осіб, 13% усіх притягнутих територіальними органами і 34,3% - за економічні злочини. У 1928 році було притягнуто 3034 особи, в структурі притягнутих територіальними органами за різні види злочинів їх частка зросла до 17,4%, за злочини в сфері економічних відносин – до 34,9% (дані за 1928 рік наведено без врахування осіб, притягнутих по справам про порушення ведення секретного і мобілізаційного діловодства).

Отже за кількістю притягнутих до слідства осіб службово-посадові злочини займали друге місце в роботі економічних органів ДПУ України після господарських.

Серед службово-посадових злочинів найбільшою кількістю притягнутих і в 1927, і в 1928 рр. виділяються злочини, позначені як „зловживання службовим становищем”. У IV кварталі 1927 року до слідства по справам із даним забарвленням було притягнуто 159 осіб (5,8% притягнутих за усі види злочинів і 15,4% - за економічні злочини), в 1928 р. – 1732 особи (відповідно 9,9% і 19,9%). По суті, по кількості осіб, що проходили по слідчим

справам, дане забарвлення випереджало лише „спекуляцію та ажіотаж на ринку” (господарський злочин).

Ситуація, що склалася із „зловживанням службового становища” була дещо схожою із ситуацією, притаманою господарському злочину із забарвленням „безгосподарність”. В залежності від карної політики безладдя та прорахунки на виробництві можна було кваліфікувати як „економічну контрреволюцію” (якщо юристи у вчинках притягнутих до слідства людей „знаходили” контрреволюційну мету), або як господарський злочин – безгосподарність, або службово-посадовий – зловживання службовим становищем. Саме пошуком винуватців почастиших аварій, проривів і зривів на виробництві пояснюється збільшення абсолютної кількості і відносної частки притягнутих по справам про зловживання в 1928 році.

Після злочинів із забарвленням „зловживання службовим становищем” за кількістю притягнутих до слідства осіб йшли злочини із забарвленням „хабарництво”. На нього приходилося 3,1% притягнутих територіальними органами за всі види злочинів і 9,9% - за економічні злочини в IV кварталі 1927 року та 15,6% за всі види злочинів і 19,9% - за економічні злочини в 1928 році. Ймовірно, реальна ситуація із даним забарвленням була іншою, адже, враховуючи певну латентність хабарництва, важко було виявити всіх причетних до протизаконних дій (потерпілі часто не вважали себе такими). Але дані статистичних звітів органів ДПУ визнають за хабарництвом третє місце по кількості притягнутих до слідства осіб серед економічних злочинів, розкриттям яких займалися територіальні органи держбезпеки.

Серед притягнутих до слідства осіб із забарвленням „**зловживання службовим становищем**” найчисельнішою була група „службовців” (у IV кварталі 1927 року на їх долю приходилося 79,2% притягнутих – 126 осіб, в 1928 році – 80,8% - 1399 осіб). Більшим був прошарок службовців лише по справам господарських злочинів із забарвленням „розтрата”.

Друге місце серед притягнутих і в 1927 р., і в 1928 р. займали приватники (відповідно 14 осіб – 8,8%, 98 осіб – 5,7%); третє місце займали спеціалісти (10 осіб – 6,3%, 97 осіб – 5,6%).

Загалом усі види службово-посадових злочинів, як і більшість господарських, в силу своєї специфіки були більш характерними для соціально-професійної групи „службовці”.

По справам за **хабарництво** на дану категорію приходилося 54,7% притягнутих (47 осіб) в IV кварталі 1927 року та 46,4% (437

осіб) в 1928 році; за недбалість – 49,2% (29 осіб) в IV кварталі 1927 року та 75,6% (273 особи) в 1928 році тощо.

За хабарництво, як за зловживання, друге місце посідали приватники (відповідно по рокам - 14,0% і 22,8%). Щодо справ про **недбалість**, крім службовців, серед притягнутих до слідства виділяються робітники (28,8% і 8,3%) та спеціалісти (20,3% і 15,8%).

Серед осіб, притягнутих до слідства за службово-посадові злочини, найвищий рівень освіти мали ті, хто проходив по справам із забарвленням „недбалість”. У IV кварталі 1927 року особи з вищою освітою по даному забарвленню становили 20,3%, що було найвищим показником за всі види економічних злочинів, і 15,3% - із середньою освітою, що також було досить високим показником. У 1928 році ситуація змінилася за рахунок збільшення кількості звинувачень спеціалістів і службовців з вищою освітою, в основному, у контрреволюційній діяльності та безгосподарності. Проте майже третина (28,8%) притягнутих до слідства по справам з даним забарвленням мали вищу та середню освіту.

Рівень освіти осіб, притягнутих до слідства за інші посадові злочини (зловживання службовим становищем, хабарництво) був нижчим.

„Недбалість” дала і найвищі відносні показники партійної приналежності. У IV кварталі 1927 року серед притягнутих за недбалість члени ВКП(б) становили 22%, члени ЛКСМ – 1,7%; у 1928 році – 20,8% і 0,3%. Відповідно частка позапартійних була найменшою порівняно з іншими видами економічних злочинів.

Отже соціальний статус (належність до певних соціально-професійних груп, рівень освіти та партійна приналежність) був найвищим серед осіб, притягнутих до слідства по справам посадових злочинів із забарвленням „недбалість”.

Найбільш небезпечними, за КК України, після економічної контрреволюції, вважалися **злочини проти порядку управління** – підrobка грошових знаків та спекуляція валютою, займали незначну частку в роботі органів ДПУ України.

Притягнуті по даним забарвленням в IV кварталі 1927 року складали по 1% притягнутих територіальними органами за всі види злочинів і відповідно 2,7% (27 осіб) і 2,6% (26 осіб) – за злочини в сфері економіки. У 1928 році їх частка трохи збільшилася. По справам про фальшивомонетництво було притягнуто до слідства 256 осіб (1,5% притягнутих за всі види

злочинів, 2,9% - за економічні злочини); по справах про спекуляцію валютою – 255 осіб (відповідно 1,5% і 2,9%).

Здається дивним, але серед **фальшивомонетників** найчисельнішою була група селян (59,3% - у 1927 році і 43% - у 1928 році). По іншим категоріям за 1927 і 1928 рр. взагалі не простежується будь-якої тенденції. Відповідно і освітній рівень притягнутих по справах із даним забарвленням був невисоким.

Відсутня якась тенденція і щодо соціального складу осіб, притягнутих по слідчим справам **про спекуляцію валютою**. Якщо в 1927 році по даному забарвленню найчисельнішими були групи осіб „без певних занять” (42,3%), приватників (34,6%) та службовців (11,5%), то в 1928 році перше місце серед притягнутих належало безробітним (40,6%), після яких йшли приватники (30,5%) та кустарі (20,3%).

Невеликим серед них був і партійний прошарок. У 1927 році не було жодного члена ВКП(б) чи ЛКСМ, в 1928 році – члени ВКП(б) становили лише 0,4% (1 особа). Це були найнижчі показники серед економічних злочинів.

Справи із забарвленням „спекуляція валютою” виділяються серед інших справ по економічних злочинах національним складом осіб, притягнутих до слідства. На відміну від інших забарвлень, де на першому місці серед притягнутих йшли українці, за ними – євреї або росіяни (тут є розходження), переважна більшість притягнутих за „спекуляцію валютою” були євреями. В IV кварталі 1927 року їх частка становила 96,2%, в 1928 році – 93,7%.

Загальна характеристика осіб, притягнутих територіальними органами по справах слідства та дізнання за економічні злочини констатує, що в центрі уваги органів державної безпеки знаходилися в більшій чи меншій мірі всі категорії населення. Проте великий прошарок серед притягнутих по слідчим справам за економічні злочини становили службовці (50,9% у 1927 році і 37,2% у 1928 році) та приватники (відповідно 20,7% та 29,6%).

Зростання частки приватників серед притягнутих до слідства осіб пов'язано, перш за все, з різким згоранням приватної торгівлі в 1928 році та заходами, що були передбачені хлібозаготівельною кампанією зими 1927-1928 рр.

При відносному зменшенні кількості службовців серед притягнутих до слідства осіб, збільшується їх частка по справах про „недбалість” (з 49,2% у 1927 р. до 75,6% у 1928 році), яка визначалась як найбільш небезпечний вид посадових злочинів,

---

за який в 1927 році могли засудити до вищої міри соціального захисту – розстрілу. Службовці проходили, в основному, по справам за посадові за деякі види (розтрати, розкрадання, безгосподарність) господарських злочинів.

У 1928 році у структурі притягнутих за економічні злочини територіальними органами ДПУ більше ніж у два рази збільшилася частка селянства (з 4,7% до 12,2%), що також було пов'язано з хлібозаготівельною кампанією зими 1927-1928 рр. „Селянськими” злочинами були фальшивомонетництво, розкрадання, спекуляція та ажіотаж на ринку.

Робітників найчастіше звинувачували у аваріях та пожежах на виробництві, недбалому ставленні до праці, розкраданнях державного майна тощо. У 1928 році різко збільшилася кількість звинувачень у контрреволюційній діяльності та шпигунстві.

Представники інтелігенції, серед яких була переважна більшість спеціалістів, притягувалися, в основному, по справам із забарвленням „економічна контрреволюція та шпигунство” та по деяким видам господарських (аварії та пожежі, безгосподарність) та службових (недбалість) злочинів. Спеціалісти старої генерації, не дивлячись на великий соціально-політичний резонанс відкритих судових процесів, по яким вони проходили як підозрювані або свідки, та атмосферу нетерпимості, що склалася в суспільстві по відношенню до них, в структурі притягнутих за економічні види злочинів займали незначну частку.

Кустарі чи не найменше цікавили органи держбезпеки, проходили по справам про спекуляцію і створення ажіотажу на ринку та фальшивомонетництву.

Освітній рівень притягнутих до слідства осіб залежав від їх приналежності до соціально-професійних груп. Високим рівнем освіти відрізняються притягнуті до слідства за економічну контрреволюцію, деякі види посадових (недбалість) та господарських (безгосподарність, розтрата) злочинів.

Отже, відомча статистика органів ДПУ України за 1927 і 1928 рік доводить, що майже всі соціальні категорії населення були в центрі уваги економічних органів державної безпеки; визначає, що певні види економічних злочинів мали „свої” соціальні категорії населення; збільшення кількості притягнень до слідства конкретних соціальних та професійних груп населення знаходилося у прямій залежності від політики проведення державних кампаній, направлених проти тих чи інших соціальних груп.

-
1. КПСС в резолюциях... - ч.2, изд.7.- М., 1954.- С.300.
  2. Хрящева А.И. Группы и классы в крестьянстве.- М., 1926.- С.112.
  3. Найденов М.Е. Социальная структура советского общества в научной литературе 1920-х гг.// Вестник Московского университета. История. - 1975.- №1.- С.32.
  4. Частный капитал в народном в народном хозяйстве СССР. Материалы комиссии ВСНХ СССР (под ред. А.М.Гинзбурга).- М.-Л., 1927.- 565 с.
  5. Экономическое обозрение.- 1926.- №8.- С.30.
  6. Ларин Ю. Частный капитал в СССР.- М.-Л., 1927.- С.3-4.
  7. Гернет М.Н. Преступность за границей и в СССР.- М., 1931.
  8. Лацис О. Перелом. Опыт прочтения несекретных материалов.- М.: Политиздат, 1990.- С.43.
  9. Державний архів СБ України.- ФРД.- Арк..2.